

УДК 930.1 (470+571+477) «1920»

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ТА ЗАРУБІЖНА ІСТОРІОГРАФІЯ ВІДНОСИН МІЖ РСФРР ТА УСРР 1920-х рр.

Влада Сокирська

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Україна, 20300, Черкаська область, м. Умань, вул. Садова, 2
e-mail: vlada.sokirskaya@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9983-3234>

Проаналізовано стан наукової розробки проблеми відносин між РСФРР і УСРР 1920-х рр. у сучасній українській і зарубіжній історіографії. Використання проблемно-хронологічного методу дозволило наявну літературу поділити на групи: праці вітчизняних істориків доби незалежності; науковий внесок представників української діаспори; зарубіжна історіографія; сучасна російська історіографія. Доведено, що новітній період історіографії позначився підвищенням інтересу до історії формування російсько-українських відносин після розпаду Російської імперії та становлення СРСР. За останні два десятиріччя у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі зроблено значний поступ у справі зваженого й об'єктивного аналізу політики радянської Росії щодо УСРР 1920-х рр.

Ключові слова: історіографія, дискусії, РСФРР, УСРР, російсько-українські відносини

Відродження державної незалежності України й обрання нею демократичного шляху розвитку створили якісно нові умови та можливості для ґрунтовного наукового осмислення минувшини ставлення Кремля до Української СРР. Сучасній українській історичній науці бракує праць, які б комплексно аналізували публікації вітчизняних і зарубіжних істориків, присвячених зазначеній проблемі.

Критичне переосмислення досвіду минулого дає розуміння сучасних проблем у відносинах між незалежною Україною та Російською Федерацією. Відмова від ідеологічних кліше, крізь призму яких тривалий час висвітлювався радянський період їх історії, дозволяє об'єктивно оцінити стан російсько-українських відносин 1920-х рр., прорахунки українських політиків, відсутність належного опору централізаторській політиці Кремля.

Метою статті є критичний огляд основних положень вивчення українськими та зарубіжними дослідниками відносин між РСФРР та УСРР 1920-х рр. в адміністративно-територіальній і політико-економічній сферах для розуміння стану наукової розробки проблеми. Завданнями наукової розвідки бачимо аналіз вітчизняної та зарубіжної історіографії обраної теми з використанням базового для історичних досліджень проблемно-хронологічного методу.

Враховуючи дослідницькі традиції, наявну з окресленої проблеми літературу поділимо на групи: 1) праці вітчизняних істориків доби незалежності; 2) науковий внесок представників української діаспори; 3) зарубіжна історіогра-

фія; 4) сучасна російська історіографія. Саме така структура аналізу історіографічної бази дозволяє найбільш об'єктивно та повно висвітлити окреслену проблему.

Слід зауважити, що українська історіографія за більше як чвертьстолітню історію незалежного існування накопичила певний обсяг матеріалів з досліджуваної теми. Вітчизняними істориками створено чимало узагальнюючих і монографічних праць, брошур, статей, захищено низку дисертацій з різноманітних аспектів відносин Росії й України у 1920-1929 рр. Проте їх аналіз засвідчує, що, попри значне просування у дослідженні зазначеної теми, досі мають місце спроби запозичень з радянської історичної науки й обстоювання застарілих ідеологічних штампів щодо напрямків і підсумків цієї діяльності. Це призводить до появи неадекватних історичним реаліям висновків.

На початку 1990-х рр. з'явилася значна кількість досліджень з історії України, в яких особливий інтерес проявлявся і до подій 1920-х років. Це пояснювалося, насамперед, прагненням показати особливості сталінізму, суть тоталітарної влади, їх доктринальні й історичні витоки. Глибоке наукове дослідження цих проблем співробітниками Інституту історії України НАН України В. Даниленком, Г. Касьяновим, С. Кульчицьким стало гарантом незворотності позитивних змін в історичних дослідженнях [11].

Перші спроби дослідження проблем формування апарату тоталітарної влади, зокрема більшовицької партійно-державної номенкла-

тури, привели до висновків, що історично це питання в Україні розв'язувалося у тісному зв'язку з практикою, яка мала місце у діяльності Російської Комуністичної партії, оскільки Компартія України від часу її створення у липні 1918 р. була складовою частиною єдиної РКП(б) [57]. Кадрова політика в Україні здійснювалася під диктовку московського партійного центру. Рівноправність КП(б)У з РКП(б) означала б цілковиту рівноправність України з Росією, самостійність України, що у принципі не могло допустити московське партійне керівництво.

Значний інтерес українські історики стали проявляти й до політичних поглядів і позицій українського партійного керівництва щодо відносин з РСФРР. Суперечливість у політичній поведінці вищого керівництва у республіці викликала хвилю дискусії серед науковців. Позиція керівників уряду України, яка після утворення СРСР була чітко протиставлена диктатові центру, особиста драма Х. Раковського стали темою спеціальних розвідок науковців на зорі незалежності [9; 42; 48; 51].

Заперечуючи метод збереження імперії царизму та політичні методи Тимчасового уряду в бажаючи не зрадити своїй природі, більшовики активно почали формувати і теоретично обґрунтовувати новий метод і нову тактику у національному питанні. Принципові централісти, прибічники великих державних комплексів, більшовики, діставши владу, аж ніяк не були схильні у практичній політиці поглиблювати дезінтеграцію імперії. Першими кроками більшовиків на шляху майбутнього об'єднання усіх радянських республік стали директиви ЦК РКП(б) про військову єдність, які відразу стали керівництвом до дії для всіх клітин партії, звідси – для усіх радянських керівних органів з ЦВК кожної республіки включно, а РСФРР покликана очолити цей союз. Аналізуючи більшовицьку політику стосовно радянських республік загалом і України, зокрема, Г. Костюк стверджував, що після 1 червня 1919 р. уряд кожної неросійської республіки втратив понад половину своєї ефективної влади та незалежності [27].

Наступна тактика показала, що існування «договору про воєнний союз» між республіками далеко не гарантує бажаної господарської та політичної уніфікації. Тому наприкінці 1920 р. у керівній верхівці РКП(б) виникла ідея підписання цілої низки нових союзно-господарських договорів. Доба «договірних відносин» (1921-1923 рр.) була добою напруженої дипломатії, політичної й економічної

війни між РСФРР та її тодішніми нерівноправними союзниками. Це роки послідовного, упортого, улесливого й агресивного наступу централістських та уніфікаційних сил Москви [28].

Шлях до створення СРСР, партійні дискусії кремлівського істеблшменту про автономізацію, федерацію – все це фасад, який прагнула вибудувати офіційна Москва, щоб приховати справжні намагання РСФРР підпорядкувати собі непокірні окраїни колишньої Російської імперії. Порівняно з іншими регіонами, Україна за своїм економічним і людським потенціалом дорівнювала всім іншим національним республікам разом узятим. З цим не могли не рахуватися у Москві, яка перебрала на себе функції ще й столиці Союзу.

Окремо робилися спроби подивитися на проблему ширше, з позиції національного досвіду, з'ясувати місце українського питання у процесі становлення союзної держави, яка так і не стала, внаслідок своєї авторитарної природи, справжньою федерацією. Знешкодивши опозицію у республіках, керівники щойно створеної союзної держави подбали і про арсенал правових засобів, здатних звузити сутність радянської федерації настільки, що від неї залишився лише декоративний фасад. Надання Союзу права приймати основи законодавства СРСР і республік, спочатку за певним переліком, а потім і без усяких обмежень, систематичне звуження нормотворчих функцій республік, переведення провідних галузей промисловості у союзне підпорядкування, встановлення таких сфер державного та суспільного життя, в яких республіки взагалі не брали участі – усе це вело до перетворення СРСР в унітарну, жорстко централізовану державу [44]. Дослідники розглядають політико-правовий статус радянської України, аналізують централістські прагнення РКП(б) в простежують взаємозв'язок між УСРР і РСФРР, що призвело до утворення федеративної за формою, але унітарної за змістом держави [39].

Вагомий внесок у дослідження відносин між радянською Україною та радянською Росією зробив С. Кульчицький. Саме він у середині 1990-х років закликав досліджувати проблему взаємовідносин між Україною та Росією у площині державного співіснування. Значна увага приділялася керівній ролі Комуністичної партії у долі України [30].

РКП(б) і доктрина, яку вона проповідувала, відкрили перспективу досягнення тотального контролю над людськими та матеріальними ресурсами. Партія була унітарним утворенням,

на якому жодною мірою не позначався багатонаціональний склад населення країни. Під час збирання «імперії» російський більшовицький центр прагнув відвернути пряму конфронтацію з національно-визвольним рухом і поєднував насилля з визнанням державних або автономних прав пригноблених народів. Курс В. Леніна на утворення автономій і навіть національних держав з конституційно підтвердженими найширшими правами не зачіпав владних прерогатив партії. Поки вона існувала, країна зберігала фактичну унітарність. Республіки «прив'язувалися» до партії як гаранта існування єдиної багатонаціональної держави. Із зникненням цієї партії СРСР позбавлявся політичної основи. Суверенізація України після ліквідації КПРС не здійснилася б, якби республіка мала статус російської автономії.

Упродовж 1921-1923 рр. виникало чимало конфліктних ситуацій поміж УСРР і РСФРР, як наслідок різного бачення статусу першої з них [18]. Дослідження останнього часу українських істориків переконливо доводять, що ми мали у 1920-х рр. власну УСРР із певними атрибутами державності: мали свій прапор, герб, гімн, територію з кордонами, вищі органи влади [55].

Наукове та практичне значення має історична ретроспектива становлення російсько-українського кордону у 1920-х рр. Чимало конфліктних ситуацій залишилися без відповіді та наукового пояснення. У дослідженні цієї проблеми будемо констатувати відсутність історіографічної дискусії. Вивченням цієї теми переймалася незначна кількість українських науковців доби незалежності. Однією з перших і найбільш узагальнених праць можна назвати дослідження В. Боєчка, О. Ганжі, Б. Захарчука [3]. Фрагментарно, дотично, часом побіжно, ця проблема аналізується у працях В. Кузьменка [28-29], Т. Бикової [7], Я. Верменич [8], С. Кульчицького [31], Г. Єфименка [18-19], М. Дмитрієнко [16], М. Дністрянського [15], В. Сергійчука [49]. Спеціальних історичних досліджень із залученням широкої джерельної бази вітчизняних і російських архівних установ з окресленої теми, де б глибоко аналізувалася проблемність становлення кордону між двома радянськими республіками та його інституційно-функціональний статус на сьогодні не існує.

У працях М. Дністрянського [15], В. Кабузна [22], В. Романцова [47], С. Макарчука [40] більше уваги приділяється висвітленню особливостей формування та просторового розвитку української етнічної території, всебічно досліджуються впливи колонізаторської полі-

тики сусідніх держав на формування адміністративно-територіального устрою України. Ці праці дають можливість з'ясувати межі етнічної української території, співвіднести їх з адміністративними межами УСРР, встановленими у 1920-х рр. та прийти до висновку, що у результаті проведення адміністративно-територіальної реформи середини 1920-х рр. значна частина українського населення опинилася поза межами української адміністративної території.

Проблема становлення кордонів України потребує комплексного дослідження і з боку вчених юридичних наук. У цьому питанні відбулися незначні зрушення. Варта уваги дисертація Т. Цимбалістого «Конституційно-правовий статус державного кордону України», де автор справедливо підкреслює, що «...важливою складовою процесу формування сучасних кордонів України став період існування Української РСР у складі СРСР, оскільки саме тоді в її територіальних межах було об'єднано майже всі етнічні українські землі. У 1991 р. з проголошенням незалежності України «адміністративні межі» колишньої Української РСР, відповідно до принципу правонаступництва, стали державним кордоном України. Останній, попри неповне його правове оформлення, є завершеним міжнародно-правовим явищем, посягання на яке неприпустиме, оскільки несе у собі загрозу порушення стабільності на континенті й у світі» [52].

Міжнародна діяльність України, становлення її дипломатичної служби, формування взаємовідносин між РСФРР та УСРР і представництва Української СРР у радянських органах РСФРР, за винятком поодиноких розвідок науковців [12; 14; 18; 29; 37; 44; 54], в історіографії належним чином не досліджені. Сучасна українська історіографія також засвідчує відсутність системного вивчення економічних і бюджетно-фінансових відносин між колишніми радянськими республіками, структурно-функціонального складу загальнофедеративного та республіканського бюджетів. Останнім часом вакуум у дослідженні цього питання заповнюється працями О. Чеберяко [53], в яких авторка розкриває організаційно-правові та соціально-економічні основи функціонування бюджетної системи. В її дослідженнях уперше постають суперечливі колізії стосовно визначення статусу федеративного та республіканського бюджетів в УСРР 1920-х рр., питання інституційного розмежування бюджетних прав і повноважень між республіками та центром.

Отже, маємо констатувати, що в організації історичних досліджень у незалежній Україні залишається чимало з практики минулого. Наукові дослідження початку 1990-х рр. віддзеркалювали певною мірою вплив методології радянської історіографії. Останніми роками українська історіографія значною мірою націлена на деконструкцію радянських міфів, легенд і символів, історичну пам'ять вважає важливим чинником у процесі творення нової національної спільноти.

Сучасна українська історіографія надає перевагу історичній регіоналістиці, виопукленню історії й особливостей розвитку окремих регіонів, чим генерує ідеї окремішності й відособленості та нівелює уявлення про Україну як цілісний державний механізм. Історіографія незалежної України, окрім вивчення конкретних історичних проблем, має стати інструментом творення новітньої концепції історії України. Своїми завданнями бачити формування нових знань і методів, збагачення історичної науки новітніми досягненнями, формування концептуальних засад, розширення переліку тем для наукового пошуку та джерельної бази для їх досліджень. Сьогодні існує нагальна потреба формування спільної національної свідомості, зміцнення соборності, тому наукові пріоритети мають зміщуватися у бік фундаментальних досліджень.

Вагомий внесок в історіографію проблеми відносин між УСРР і РСФРР зробили дослідники з українського зарубіжжя. Інтелектуальна спадщина української еміграції – надзвичайно цінне історіографічне джерело, вона заслуговує на неупереджене вивчення та відведення їй належного місця в історіографії. Серед істориків української діаспори слід відзначити праці В. Андрієвського [1], В. Липинського [32], І. Лисяка-Рудницького [33], К. Кононенка [25], М. Стахіва [50], Л. Перчика [45], М. Шаповала [56-57], що відзначаються багатим фактичним матеріалом, неупередженістю думки, містять незаангажований аналіз подій. Однак ці праці, як і праці представників зарубіжної історіографії, мають і певні недоліки, пов'язані з неможливістю доступу до архівних джерел, тенденційністю висвітлення багатьох проблем, аналізу й оцінкам багатьох подій притаманний суб'єктивізм.

Одним із перших представників українського емігрантської історіографії можна назвати ідеолога українського консерватизму В. Липинського, який не бачив суттєвої різниці між Російською імперією та радянською Росією. На його думку, суть влади після падіння

імперії не змінилася, змінилася лише її форма. Правління більшовиків оцінював як охлократію, за якого здійснювався тотальний контроль державно-чиновницького апарату над суспільством, експлуатація поліетнічного населення, уніфікуючий імперський принцип. Причину втрати Україною на поч. 1920-х рр. незалежного статусу вбачав у тому, що соціально неповне українське суспільство ідейно та психологічно не було готовим утримати державну владу та, як результат, було об'єднане у складі надетнічної імперії – СРСР [32].

Погляди В. Липинського на українсько-російські відносини є актуальними й оригінальними тим, що він вийшов за межі етнічних оцінок. Корінь конфліктів між Україною та Росією вчений бачив у неспівпадінні способу життя, соціальної організації, політичної та правової культури. Перспектива цих відносин могла бути за умови вивільнення громадянського суспільства з-під державного контролю, наповнення держави новим позитивним змістом як гаранта стабільності, позбавлення кожного з суб'єктів комплексу неповноцінності.

У той самий час відомий представник української емігрантської літератури М. Шаповал у своїх публіцистичних творах при характеристиці відносин між більшовицькою Росією й Україною вказував на величезний визиск останньої [56]. Далекоглядно передбачав розпад щойно створеного СРСР на складові частини за умови скасування диктатури Комуністичної партії та солідаризацію народів Європи.

Особливу увагу зарубіжні науковці приділяли дослідженню правового статусу України у складі СРСР і вказували на те, що відповідний рівень того статусу міг бути забезпечений наявністю власної армії, грошової системи, громадянства, можливістю здійснювати міжнародну діяльність [1]. Хоча ці аргументи вважаються сумнівними з огляду на те, що Україна виміняла ці атрибути на статус суб'єкта федерації.

Зарубіжна історіографія представлена працями дослідників різних періодів. Усі вони належали до наукових установ і центрів, створених після Другої світової війни при провідних університетах Європи, США та Канади, фінансованих урядовими програмами, фондами, приватними компаніями для вивчення проблем історії СРСР. Потреба дослідження природи СРСР, відносин між його суб'єктами, рівня економічного розвитку та прогнозування його політики була пов'язана з розпалюванням «холодної війни». Як результат, у першій половині 1950-х рр. з'являються дослідження

В. Коларза [24], А. Менінга [36], в яких автори характеризували національну політику, економічний і культурний розвиток УСРР у системі Радянської держави та підкреслювали колоніальний статус її економіки.

Сучасна зарубіжна література, присвячена українсько-російським відносинам, становить значний інтерес, у першу чергу, з пізнавальної та політичної точок зору. Дослідники, дистанційовані у просторі від предмета аналізу, часом здатні більш об'єктивно оцінити події. З огляду на зміни, що відбулися у Південно-Східній Європі, західна теорія і методика суспільствознавства та гуманістики також зазнали суттєвих трансформацій. Пріоритетом західної соціології став відхід від русистики, вивчення історії розвитку нерадянських народів, їх проблеми державного будівництва. Відбулася актуалізація проблем пізнання соціально-політичних процесів, необхідність подолання колишніх стереотипів, оновлення наукового арсеналу, перегляду багатьох теоретичних парадигм, формування нових знань, здатних пояснити сучасний стан суспільно-політичних та економічних процесів, що відбуваються на пострадянському просторі, у тому числі і в українсько-російських відносинах.

Зарубіжні науковці поділяють точку зору українських дослідників. Більшовики ніколи не висловлювалися на користь федерального принципу в організації партії. Ця ідея остаточно була відхилена у 1919 р. на VIII з'їзді РКП(б), де знову отримала схвалення тверда об'єднавча позиція і центральні комітети комуністичних партій республік були прирівняні до простих обласних комітетів РКП(б). Зростаючий централізм посилює цю тенденцію [6].

Такий устрій став зручним при вирішенні національного питання. Як тільки заселені неросіянами території знову завойовувалися та вводилися до складу нової, радянської імперії, вони отримували функцію державності за умови, що їх установи також починають контролюватися РКП(б). Що ж стосується партій, то В. Ленін зовсім не збирався дробити їх за національним принципом [41]. Цементуюча сила РКП(б)-ВКП(б)-КПРС та її силове поле утримували Радянський Союз в єдності до того часу, доки не розпочалися процеси демократизації, багатопартійності, які підірвали міць цієї партії, у результаті чого зникло силове поле, закладене у 1920-х рр., що й призвело до розпаду СРСР [59].

Історики Е. Карр [21] та А. Безансон [2] у своїх працях піднімали проблеми, які сьогодні представляють значний інтерес для дослідни-

ків – ролі особистості у радянській історії, бачення проблем тоталітаризму, політичного, економічного та конституційного процесів у СРСР. Важливим в їх працях є аналіз міжнародної ситуації та реакції провідних країн на події у СРСР 1920-х рр. Французький історик А. Безансон, автор десятків праць на теми Росії, СРСР, України і тоталітаризму, ще у 1978 р. в одному зі своїх досліджень далекоглядно передбачав: «Боротьба України має стратегічне значення. У випадку перемоги радянська влада може підтримувати своє панування майже безкінечно. У випадку поразки, будучи змушеною надати Україні автономію, СРСР зруйнується відразу, а з ним і його домінування над третиною світу. До певної міри наше майбутнє, наша доля вирішується на берегах Дніпра...» [38].

Аналіз відповідних публікацій дає підстави для висновку, що з 1990-х рр. проблема українсько-російських взаємин почала перетворюватися на самостійний напрям у західному українознавстві. Відбувся відхід від виняткового русоцентризму у висвітленні історії періоду СРСР. Важливу роль у цьому процесі відіграв, зокрема, науковий проект під загальною назвою «Народи, нації, ідентичності: українсько-російські контакти», розроблений у Канадському інституті українських студій і втілений у життя за участі Східноєвропейського інституту Кельнського університету й Інституту імені Гаррімана Колумбійського університету. Можна сподіватися, що відповідний напрям наукових досліджень з часом набуде певного інституційного оформлення [46]. Хоча для зарубіжної історіографії притаманні і певні вади, серед яких – ігнорування діяльності українського радянського керівництва, як суб'єкта влади, що намагався використовувати всі можливості та впливати на суспільно-політичну й економічну ситуацію.

Центральний напрямок сучасних російських досліджень – еволюція розмежування компетенції між РСФРР та її суб'єктами. Ця проблема, на думку В. Чеботарьової, на початку 1920-х років набула відкритої конфронтації [174]. В її працях характеризується діяльність ЦВК СРСР, ВЦВК, Політбюро ЦК КПРС з реалізації ними національної політики.

Однією з причин падіння СРСР вважають його імперський характер створення та існування. Криза комуністичної ідеології привела до дестабілізації за національною ознакою, що завершився формуванням національних еліт, які були зацікавлені у становленні контролю над владою та власністю [54]. Однією з основ-

них проблем ХХ ст. вони бачать конфлікт двох принципів міжнародного права: єдності держави та права народів на самовизначення. З юридичної точки зору СРСР був не федерацією, а конфедерацією, фактично ж представляв собою унітарну державу, яка часом визначалася як «імперія». Причину падіння Радянського Союзу вони справедливо вбачають у вадах його створення [58]. Договори між Україною та РСФРР створювали парадоксальну ситуацію: республіка мала формальне право керувати своєю зовнішньою політикою та фактично була позбавлена права вести самостійно внутрішню політику. Москва постійно порушувала договори, безцеремонно втручалася у внутрішнє життя республіки. Безперервні конфлікти Москви з Харковом переконливо демонстрували недостатність системи двосторонніх договорів між радянськими республіками [20].

Політичні зміни і сам розпад СРСР стали очевидним проявом глибоких внутрішніх деструктивних процесів, які поховали радянське суспільство та продовжують роз'їдати суспільство пострадянське. При всіх своїх ідеологічних та інших особливостях СРСР був, тим не менш, «історичною Росією», зайняв її «історичну нішу», став її геополітичним і цивілізаційним продовженням. Так, у своїх дослідженнях О. Марчуков через призму діяльності українського національного руху аналізує феномен українського націоналізму, його ідеологічну та світоглядну спрямованість, розглядає взаємовідносини української, російської та радянської ідентичностей. Його книга дає можливість по-новому подивитися на політичні процеси у відносинах Росії й України 1920-х рр. [40].

Сучасна російська історіографія характеризується браком наукових досліджень, які б на основі нових методологічних підходів вивчали окреслену проблему. До праць, що побіжно зачіпають тему російсько-українських відносин 1920-х рр. відносимо дослідження загального характеру [40; 43; 58]. Висновки й оцінки О. Борисьонка [5], Т. Коржихіної [26], В. Чеботарьової [54] дають можливість зрозуміти значення і причини подій та окремих процесів, пов'язаних зі встановленням і розвитком відносин між РСФРР та УСРР, особливостей здійснення радянської національної політики й українізації. Лише поодинокі розвідки зачіпали питання економічного районування СРСР 1920-х рр. [23] та становлення російсько-українського кордону [4; 10]. Тема російсько-українських відносин опосередковано стала предметом окремих академічних досліджень [17; 35]. Сучасні російські вчені роблять

спроби наукового осмислення причин розпаду СРСР, суперечностей, що закладалися у його формуванні, намагаються подолати залишки радянської заангажованості, виробити нові принципи і розуміння історичних процесів.

Таким чином, у дослідженні окресленої нами теми у російській історіографії останніми роками також спостерігаються позитивні зрушення. Обмежений доступ українських істориків до російських архівів компенсується наявністю у цих дослідженнях документального матеріалу, завдяки якому створюється можливість побачити коріння політичних, соціально-економічних і національних конфліктів, що виникали у Радянському Союзі другої половини 1980-х рр.

Отже, новітній період історіографії позначився підвищенням інтересу до історії формування російсько-українських відносин після розпаду Російської імперії та створення і становлення СРСР. За останні два десятиріччя у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі зроблено значний поступ у справі зваженого й об'єктивного аналізу політики радянської Росії щодо УСРР окресленого періоду. Долаючи стереотипи радянських часів, сучасна українська та російська історіографія проводять пошук наукового осмислення процесу інкорпорації України радянською Росією, поступово звільнюючись від ідеологізованих і політизованих нашарувань. Підсумовуючи історіографічний аналіз сучасної зарубіжної літератури з означеної проблеми слід відзначити її кількісне зростання і концептуальне розмаїття думок та інтерпретацій.

Однак з огляду на проблематику наявних досліджень, відчувається брак ґрунтовних праць, які б глибоко, з опорою на доступність джерельної бази запропонували комплексну оцінку політики Кремля щодо УСРР у 1920-х рр. Низка проблем, що стосуються відносин між УСРР і РСФРР у сфері адміністративно-територіального устрою, економіки, фінансів, представництва інтересів республік залишилися поза увагою сучасних дослідників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрієвський Д. Російський колоніалізм і советська імперія. Париж, 1958. 108 с.
2. Безансон А. Бедствие века. Коммунизм, нацизм и уникальность Катастрофы. Москва, 2000. 104 с.
3. Боечко В.Д., Ганжа О.І., Захарчук Б.І. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ, 1994. 168 с.
4. Борисенко Е. Украина и Россия: спор о границах в 1920-е годы // Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе. 2005. С. 205-238.
5. Борисенко Е. Феномен советской украинизации. 1920-1930-е годы. Москва, 2006. 256 с.
6. Боффа Джузеппе. История Советского Союза. В 2-х т.

- Т. 1: От революции до второй мировой войны. Ленин и Сталин. 1917-1941. Москва, 1994. 632 с.
7. Бикова Т.Б. Створення Кримської АСРР (1917-1921 рр.). Київ, 2011. 247 с.
8. Верменич Я.В., Андрощук О.В. Зміни адміністративно-територіального устрою України ХХ-ХХІ ст. Київ, 2014. 182 с.
9. Волковинський В.М. Християн Раковський. Політичний портрет. Київ, 1990. 266 с.
10. Горизонтов Л.Е. Україна в зеркале регионалистики // Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе. 2005. С. 4-11.
11. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки. Київ, 1991. 344 с.
12. Дацків І.Б. Українська дипломатія (1917-1923 рр.) у контексті світової історії: монографія. Тернопіль, 2013. 620 с.
13. Дорошко М.С., Колесник В.Ф. Формування в Україні більшовицької партійно-державної номенклатури в 20-ті роки // Український історичний журнал. 1993. № 9. С. 40-51.
14. Дорошко М. З історії взаємин керівництва УСРР та РСФРР на початку 1920-х рр. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 2005. № 13. С. 57-71.
15. Дністрянський М.С. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій. Львів, 1992. 144 с.
16. Дмитрієнко М.Д. Зміни в адміністративно-територіальному устрою України в 1919-1920 рр. // Український історичний журнал. 2003. № 6; 2004. № 1.
17. Девятков С.В. Возникновение и становление единовластия в Советской России (1922-1927 годы): Автореф. дис... докт. ист. наук: 07.00.02 – Отечественная история. Москва, 1996. 40 с.
18. Єфіменко Г. Визначення кордону між УСРР та РСФРР (1917-1920) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. 2011. Вип. 20. С. 135-176.
19. Єфіменко Г. Статус УСРР та її взаємовідносини з РСФРР: довгий 1920 рік. Київ, 2012. 367 с.
20. История России 1917-1995. В 4-х т. Москва, 1996. Т. 1: М. Геллер, А. Некрич «Утопия у власти». Кн. 1. «Социализм в одной стране». 500 с.
21. Карр Э. История Советской России. Кн. 1: Т. 1 и 2. Большевицкая революция. 1917-1923. Москва, 1990. 771 с.
22. Кабузан В.М. Украинци в мире: динамика численности и расселения. 20-е годы XVIII века – 1989 год: формирование этнических и политических границ украинского этноса. Москва, 2006. 658 с.
23. Карелин Е.Г. «Западная область Госплана»: из истории экономического районирования страны в 1920-е годы // Российская история. 2010. № 2. С. 15-18.
24. Kolarz W. Russia and her Colonies. New York, 1952. 187 p.
25. Кононенко К.С. Україна і Росія. Соціально-економічні підстави української національної ідеї 1917-1960. Мюнхен, 1965. 431 с.
26. Коржихина Т.П. Советское государство и его учреждение: ноябрь 1917 г. – декабрь 1991 г.: Учебн. для вузов по спец. «История». Москва, 1994. 418 с.
27. Костюк Г. Теорія і дійсність. До проблеми вивчення теорії. Тактики та стратегії більшовизму в національному питанні: історико-критичний нарис. Мюнхен, 1971. Ч. 9 (28). 145 с.
28. Кузьменко В.Б. Правове регулювання міжнародних відносин в радянській Україні у 1917-1939 рр.: Автореф. дис... докт. юр. наук: 12.00.01 – «Теорія і історія держави і права; історія політичних і правових вчень». Київ, 2010. 40 с.
29. Кузьменко В.Б. Специфіка державотворення крізь призму національної політики більшовиків: Монографія. Одеса, 2008. 363 с.
30. Кульчицький С. У площині державного співіснування (Радянська Україна і Радянська Росія: відносини між першою і другою світовими війнами) // Політика і час. 1996. № 4. С. 61-70.
31. Кульчицький С. Смертельний водоворот. Рождение и гибель украинской Кубани // День. 2007. 17 марта. URL: <http://www.day.kiev.ua/ru/article/istoriya-i-ya/smertelnyu-vodovorot>
32. Липинський В. Повне зібрання творів, архів, студії.
- Т. 6, кн. 1: Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму: Твори. Б. м.: [б.в.], 1995. 471 с.
33. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. У 2 т. Київ, 1994. 573 с.
34. Макачук С.А. Етнічна історія України: навчальний посібник. Київ, 2008. 471 с.
35. Малышева Е.П. Политика Советского государства в области союзного законодательства в 1920-е годы: институциональный аспект: Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 – Отечественная история. Москва, 1994. 20 с.
36. Manning A. Ukraine under the Soviets. New York, 1953. 176 p.
37. Марочко В. Модернізація українського суспільства перехідного періоду 1920-1930-х років: історико-теоретичний аспект // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 2003. № 8. С. 43-51.
38. Марусик Т. Ален Безансон: человек, не захотевший быть частью империи лжи // Зеркало недели. 2012. 18 мая.
39. Марценюк Л.М. Політичний статус України в контексті реалізації стратегічного курсу РКП(б) (1918-20-ті роки). Київ, 1997. 32 с.
40. Марчуков А.В. Украинское национальное движение: УССР. 1920-1930-е годы: цели, методы, результаты. Москва, 2006. 599 с.
41. Mace J. Communism and the dilemmas of National liberation: National Communism in Soviet Ukraine. 1918-1933. Cambridge-Massachusetts, 1983. 334 p.
42. Мельниченко В.Ю. Чи був Раковський конфедералістом? // Про минуле заради майбутнього. Київ, 1989. С. 283-289.
43. Медушевский А.Н. Перестройка и причины крушения СССР с позиций аналитической истории // Российская история. 2011. № 6. С. 3-30.
44. Нагорна Л.М. Позиція України у новоствореній союзній державі: 20-ті роки крізь призму 90-х // Український історичний журнал. 1993. № 1. С. 3-15.
45. Перчик Л. Найновіша «теорія» радянської економіки // Більшовик України. 1928. № 6. С. 51-60.
46. Петровський В.В. Українсько-російські взаємини в сучасній західній науковій літературі (1991-2001 рр.): Автореф. дис... докт. іст. наук: 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Харків, 2003. 40 с.
47. Романцов В.О. Український етнос: на етнічних землях та її межах (XVIII-XX століття). Київ, 1998. 184 с.
48. Салига Л.Г. Боротьба Х. Раковського за розширення прав України під час конституційного оформлення СРСР (травень – липень 1923 р.) // Український історичний журнал. 1992. № 1. С. 115-124.
49. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. Київ, 2008. 560 с.
50. Стахів М. Третя советська республіка в Україні: Нариси з історії третьої воєнної інвазії Советської Росії в Україну і розвитку окупаційної системи в часі: Листопад 1919 – листопад 1924. Нью-Йорк, 1968. 244 с.
51. Фролов М.О. Політична система та номенклатурна еліта радянської України 1920-х – 1930-х рр.: особливості та механізми формування і функціонування. Запоріжжя, 2011. 828 с.
52. Цимбалістий Т.О. Конституційно-правовий статус державного кордону України: Автореф. дис... канд. юр. наук: 20.02.03 – «Військове право; військові аспекти міжнародного права». Хмельницький, 1998. 19 с.
53. Чеберяко О.В. Бюджетна система в УСРР 1920-х рр.: організаційно-правові та соціально-економічні основи функціонування: Монографія. Київ, 2012. 438 с.
54. Чеботарева В.Г. Национальная политика Российской Федерации. 1925-1938 гг. Москва, 2008. 832 с.; ил.
55. Чому радянська Україна була лише фасадом російсько-радянської окупації України // Тиждень. 2012. 13 грудня. URL: <http://tyzhden.ua/History/65134>
56. Шаповал М. Большевизм і Україна. Прага, 1926. 62 с.
57. Шаповал М. Міжнародне становище українського народу. Прага, 1934. 111 с.
58. Шейнис В.Л. Образование СССР и его первая Конституция // Российская история. 2010. № 1. С. 64-81.
59. Шпорлюк Р. Імперія та нації. З історичного досвіду

України, Росії, Польщі та Білорусі. Київ, 2000. 354 с.

Sokyrska Vlada

**Modern Ukrainian and Foreign Historiography of
Relations between the RSFSR and the Ukrainian SSR of the 1920s**

In the paper the state of scientific development of the problem of relations between the RSFSR and the Ukrainian SSR in the 1920s in modern Ukrainian and foreign historiography is analyzed. The use of the problem-chronological method allows dividing the existing scientific literature into groups: the works of native historians of the period of independence; a scientific contribution of the representatives of the Ukrainian diaspora; foreign historiography; modern Russian historiography.

The analysis of modern Ukrainian historiography shows that, despite the significant progress in the study of this issue, there are still attempts to borrow information from the Soviet historical science and the advocacy of outdated ideological patterns of relations between the RSFSR and the Ukrainian SSR of the 1920s, which lead to conclusions out of the line with the historical realities. It has been found that the intellectual heritage of Ukrainian emigration is an extremely valuable historiographical source; it deserves to be studied impartially and take a proper place in historiography.

The priority of Western Soviet Period Studies became the departure from Russia Studies, the study of the history of non-Soviet nations' development, and of their state formation problems. The actualization of the problems of socio-political processes cognition took place, also appeared the need to overcome the former stereotypes, to renew the wealth of scientific knowledge, to revise many theoretical paradigms, to form the new knowledge capable to explain the current state of socio-political and economic processes taking place in the post-Soviet space, including Ukraine-Russia relations.

It has been found out that since the 1990s the problem of Ukraine-Russia relations started to become an independent area in the western Study of Ukraine. There was a departure from the exclusive Russocentrism in covering the history of the period of the USSR. Contemporary Russian historiography is characterized by a lack of scientific researches, which, based on new methodological approaches, would study the outlined problem.

It is proved that the newest period of historiography is marked by increasing interest in the history of the formation of Russia-Ukraine relations after the collapse of the Russian Empire and the formation of the USSR. Over the past two decades, domestic and foreign scientific literature has made significant progress in the balanced and objective analysis of Soviet politics according to the Ukrainian SSR of the 1920s.

Keywords: *historiography, discussions, RSFSR, Ukrainian SSR, Russia-Ukraine relations*

Надійшла до редакції / Received: 13.10.2018

Схвалено до друку / Accepted: 25.12.2018